

NİZÂMÜ'L-MÜLK'ÜN SİYASETNÂMESİ'NDE
DEĞERLER EĞİTİMİ

Gamze ZENGİN

T.C Marmara Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Din Eğitimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Banu GÜRER

Nizâmü'l-Mülk'ün Siyasetnâmesi'nde Değerler Eğitimi
Gamze ZENGİN

Kapak Tasarımı
Orhan ZENGİN

Mizanpaj
Fatih KIRMIZIGÖZ

Editör
Esmâ Nur Ayşe ÇELİK BAŞAK

1. Basım, Haziran 2024

ISBN
978-625-94836-0-3

Yayınevi
Ak Oruçođlu Yayınları
Kitap Basım, Yayın ve Tanıtım Hizmetleri
Büyük Sanayi Cad., Elif Sok., No 7/197,
İskitler, Altındağ/ANKARA
+905326220774
www.akorucoglu.com

ÖZET

İslam Tarihinde devlet yönetimi ve yöneticilere yönelik yazılan eserleri ifade eden siyasetnâme türü eserler devletin nasıl yönetileceğini ve yönetenlerde bulunması gereken özellikleri açıklayan eserlerdir. Bu açıdan devlet idaresi ile ilgilenen herkesin dikkatini çekmişlerdir. Bu eserlerden biri de Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun en güçlü döneminde Tuğrul Bey, Alp Arslan ve Melikşah'ın hizmetinde görev yapmış olan vezir Nizâmü'l- Mülk'ün, Siyasetnâme adlı eseridir.

Nizâmü'l-Mülk, Büyük Selçuklu Devletinin kuruluşu esnasında önemli roller üstlenmiş bir siyaset adamıdır. Siyasi kariyeri yanında, birçok hayır kurumu kurdurması, din adamlarını koruması devlet adamlarına yol gösterici nitelikte bir eser yazmış olması da Nizâmü'l-Mülk'e Selçuklu kültür tarihinde önemli bir yer kazandırmıştır.

Siyasetnâme devlet, teşkilât, idare, sosyal hayat, dinî yapı ve hükümdarlara yol gösterme gibi birçok bakımdan önemli bilgiler nakleder. Bu bilgileri naklederken milli ve dini değerlerden yola çıkarak hareket eder. Bu nedenle onun ve eserinin en iyi bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Çalışmamızda Nizâmü'l Mülk'e ait olan Siyasetnâme adlı eseri içerik yönünden değerler eğitimi bakımından inceledik. Eserde tespit ettiğimiz değerler araştırmamızın konusunu teşkil etmektedir.

ÖNSÖZ

Siyasetnâme, devlet adamlarına siyaset ilmi hakkında bilgi vermek, devlet yönetimine dair tavsiyelerde bulunmak amacıyla yazılmış kitap veya bu kitapların oluşturduğu tür anlamında kullanılan eserleri ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Bu eserlerde genel olarak devlet yönetiminin temel prensipleri, devlet başkanında bulunması gereken özellikler, yönetimde dikkat edilmesi veya kaçınılması gereken durumlar, devlet görevlilerinin tayin ve denetimleri, hazinenin idaresi, devletlerarası ilişkilerde uyulması gereken kurallar, hükümdarın Allah'a ve halka karşı sorumlulukları gibi konular üzerinde durulur. Devrin zihniyet ve inancına göre en ideal, sosyal ve siyasal yönetimin nasıl olması gerektiği, bu amaçlara nasıl ulaşılabileceği gösterilmeye çalışılır. Halkın, toplumun ve devletin durumu ortaya koyularak hükümdarlara hangi tedbirleri almalarının uygun olacağı ve ne türlü ıslahatlara gidilmesi gerektiği konusunda öğütler verilir. Bir yandan da kötü yönetimin, adaletsizliğin ve zulmün zararları anlatılarak ahlâkî olan vurgulanır.

Çalışmamızda incelemiş olduğumuz eser Büyük Selçuklular döneminin meşhur veziri Nizâmü'l-Mülk'ün Siyasetnâme adlı Farsça eseridir. Bu eser, türünün en önemli örneklerinden olması ve Türk-İslam Tarihine kaynaklık etmesi açısından oldukça önemli bir eserdir. Eserde devlet yönetimine dair birçok ilke adalet duygusu merkezinde ele alınırken her bir nasihatın ahlâkî arka planına dikkat çekilmiştir. Bu yönünün fazlası ile eserde kendini belli etmesi, anlatılan hikayelerin değerler eğitimi noktasında kıymet ifade etmesi tarafımızca incelenmeye değer görülmüştür. Eserde değerler eğitimi bağlamında tespit etmiş olduğumuz ahlaki prensipler kavramsal olarak ele alınmakla birlikte Nizâmü'l- Mülk'ün görüşleri çerçevesinde incelenmiştir. İncelenen değerler aynı zamanda Nizâmü'l- Mülk'ün ideal hükümdar prototipinde bulunması gereken özelliklerdir. Bu özellikler hayal edilebilir değil, hayata geçirilmesi mümkün olan erdemlerdir. Eserde örnek olarak anlatılan tarihi şahsiyetler de Nizâmü'l Mülk'ün ideal hükümdar prototipi kadar değerler eğitimi

için önemli rol modellerdir. Bu noktada çalışmamızı Din Eğitimi alanına fayda sağlaması ümidi ile takdim etmekteyiz.

Bu çalışmanın her aşamasında tavsiyelerde bulunan ve vaktini ayırma fedakârlığın da bulunarak hiçbir desteğini esirgemeyen değerli tez danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Banu GÜRER'e, gerek yüksek lisans ders yılımda, gerek tez dönemimde çalışmama kıymetli düşünceleri ile fayda sağlayan Yrd. Doç. Dr. Ramazan GÜREL'e, eğitim hayatımın lise, üniversite ve yüksek lisans süresi boyunca manevi destek ve dostluklarını esirgemeyen canım arkadaşlarım Ayşe Nuran CANSIZ ve Tuğba BAYRAK'a , doğduğum günden bu yana güven duygusu denilen o muhteşem duygu ile varlıklarını hissettiren, maddi-manevi bir an bile arkama bakma ihtiyacı hissettirmeyen annem Kiraz ve babam Mitat BİLGETEKİN ile kardeşlerime, çalışmamın stres dolu anlarının en güzel tesellileri olan eşim Orhan ZENGİN ve rabbimin emaneti oğlum Muhammed Yahya ZENGİN'e bütün kalbimle teşekkür ederim. Çalışmanın eğitim dünyası başta olmak üzere diğer birçok alanlara yardımcı olmasını dilerim.

Gamze ZENGİN

İstanbul, 2017

Eserimizde yer alan tüm kaynaklara ve dipnotlara aşağıdaki karekod ile ulaşabilirsiniz.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	9
GİRİŞ	10
1. Araştırmanın Konusu	10
2. Araştırmanın Amacı	11
3. Araştırmanın Kapsam Ve Sınırlılıkları	12
4. Araştırmanın Metodu	12
5. Literatür Araştırması	13
BİRİNCİ BÖLÜM - Nizâmü'l-Mülk'ün Hayatı, Siyasi Kişiliği Ve Yaşadığı Dönemin Özellikleri	15
1.1. Hayatı	15
1.2. Yaşadığı Dönemin Siyasi Özellikleri	19
1.3. Siyasi Kişiliği Ve Devlet Hayatındaki Yeri	25
İKİNCİ BÖLÜM - Kavramsal Çerçeve: Siyasetnâme, Değer, Eğitim Ve Değerler Eğitimi Kavramları	30
2.1. İslam Siyasetnâme Geleneği	30
2.1.1. Siyasetnâme Kavramı	30
2.1.2. Gelenekte Siyasetnâme Türleri Ve İşlevleri	31
2.2. Değerler Eğitimi	34

2.2.1. Değer Kavramı	34
2.2.2. Değerlerin Sınıflandırılması	39
2.2.3. Değerlerin Kaynağı Problemi	40
2.2.3.1. Değer İnsan İlişkisi	40
2.2.3.2. Değer-Nesne İlişkisi	41
2.2.3.3. Değer Ve Özne-Nesne Etkileşimi	42
2.2.3.4. Frankurt Okulu Görüşleri	42
2.2.4. Değer Ve Din İlişkisi	43
2.2.5. Değerler Eğitim	45
2.2.5.1. Eğitim Kavram	46
2.2.5.2. Değerler Eğitimi	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM - Nizamü'l-Mülk'ün Siyasetnâme Adlı Eserinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi 52

3.1. Nizâmü'l-Mülk'ün Siyasetnâme Adlı Eseri	52
3.1.1. Eserin Adı, Dili Ve Muhtevası	52
3.1.2. Eserin Yazılış Nedeni	53
3.1.3. Eserin Neşir Ve Tercümeleleri	54
3.2. Siyasetname'nin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi	55
3.2.1. Adalet	56
3.2.2. Akıli Selim	76

3.2.3. Bilgi Ve Bilgelik	78
3.2.4. Cömertlik	82
3.2.5. Dindarlık Ve Takva	89
3.2.6. Disiplin	97
3.2.7. Dostluk	102
3.2.8. Emek	108
3.2.9. Estetik	111
3.2.10. Güzel Ahlâk	115
3.2.11. Helal Lokma	119
3.2.12. İstişare	120
3.2.13. Kanaatkarlık	126
3.2.14. Merhamet	128
3.2.15. Milliyetçilik	131
3.2.16. Misafirperverlik	136
3.2.17. Sabır	138
3.2.18. Saygı	141
3.2.19. Şükür	144
SONUÇ	147

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
Ansk.	: Ansiklopedi
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
EKEV	: Erzurum Kültür Eğitim Vakfı
Enst.	: Enstitü
H.	: Hicrî
Hzl.	: Hazırlayan
İ.A	: İslam Ansiklopedisi
M.	: Miladî
Meb	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sy.	: Sayı
SDÜ	: Süleyman Demirel Üniversitesi
TDK	: Türk Dil Kurumu
Ünv.	: Üniversite
y.y.	: Yüzyıl

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Büyük Selçuklu Veziri Nizâmü'l Mülk'e ait olan Siyasetnâme adlı eseri, Değerler Eğitimi açısından incelemek çalışmamızın konusunu teşkil etmektedir. Siyasetnâme türündeki eserlerin, tarih içerisindeki anlam ve önemine inanarak ele aldığımız, türünün ün yapmış bir örneği olan Siyasetnâme, geçmişteki değerler birikiminin günümüze aktarımında kanaatimizce kıymetli bir eserdir.

Eserinde ideal hükümdar prototipini tasvir eden yazar, ele aldığı her bir fasılda dini, milli ve kültürel, değerleri çarpıcı örnekler ile muhataplarına sunarak hep ahlâki olanı yücelttiğinden eserin değerler eğitimi açısından incelenmesi de bizler için oldukça önemlidir. Anlattıklarının bir ütopya olmadığını, naklettiği yaşanmış hikâyeler ile delillendirmeye çalışan Nizâmü'l Mülk siyasette ahlâkın imkanını ve nasıl değer gördüğünü eserinde gözler önüne sermiştir. Bu bağlamda eserdeki ilkeleri ve değerleri tespit etmek de konumuz dahilindedir.

Çalışmamıza başlarken ilk olarak eserin yazarı olan Selçuklu vezirinin hayatı, siyasi kişiliği ve yaşadığı dönem hakkında genel bilgiler vermeye çalıştık. Zira bu bilgiler olmadan tam anlamı ile eseri incelemek ve değerlendirmek büyük bir eksiklik olacaktı. Tarih bir bütündür, bu nedenle tarihî kişilere ait olan bir eser hayat bulduğu dönem incelenmeden tam olarak anlaşılamayacaktır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde kavramsal çerçeve bağlamında İslam siyasetnâme geleneği hakkında bilgi vermeye çalıştık. Edebi eser olarak siyasetnâmelerin ortaya çıkışı ve bu türün işlevlerinin neler olduğuna değindik. Kavramsal çerçeve gereği değerler eğitime ait kavramlara da bu bölümde değindik. Bu minvalde değer ve değerler eğitimi ele aldığımız başlıca kavramlardır.

Son bölümde eserin şekil ve içerik yönünden incelenmesine yer verdik. Eserin tanıtımı, yazılış nedeni ve eserin önemine dair bilgiler bu bölümün ilk konularıdır. Eseri değerler eğitimi açısından ele

aldığımız bu bölümde adalet, bilgi ve bilgelik, cömertlik ve cimrilik, dindarlık ve takva, disiplin, dostluk, güzel ahlâk, gibi değerleri tespit etmeye çalışarak eğitim ile ilişkilerini bu kısımda ele almaya çalıştık.

2. Araştırmanın Amacı

Küreselleşme ile birlikte insanlığın en çok ihtiyaç duyduğu değerlerin gerekliliği, toplumun bu değerler üzerine düşünmesini, tartışmasını, araştırmalar yapmasını da beraberinde getirmiştir. İlim insanları her zamankinden daha fazla değerler üzerine düşünmeye başlamış, bu ihtiyaç çağın en önemli gereksinimi halini almıştır. Geçmişten günümüze aktarılan değerlerin neler olduğu incelendikçe her zaman diliminde insanların birtakım değerler hususunda aynı fikirleri paylaştığı, aynı değerlere ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Adalet, güzel ahlâk, hoşgörü, sevgi, saygı gibi kavramların her biri hangi kaynaktan beslenirse beslensin, hangi dinin öğretisi olursa olsun insanlığın tabiatı itibarıyla arzu ettiği ahlâki ilkeler olmaya devam etmiştir. Bu değerlerin tespiti ve yeni nesillere aktarımı ise çağımızın içinde bulunduğu, çalışmamızda da değerler kaybı olarak ifade ettiğimiz ahlâk erozyonunun önüne geçmekte oldukça önemlidir. Değer kaybı karşısında edebi eserlerin yol gösterici ve etkileme gücü yüksek eserler olması, değerlerin aktarımında kılavuzluk etmesi, düşüncesinden hareketle onların keşfedilerek tarihin tozlu sayfalarından sıyrılmaları eğitim alanına gönül vermiş kişilerin bize göre vazifesi olmalıdır. Bu noktada biz, tarihe ve tarihi kişilere kaynaklık etmesi, İslam dini ve Türk kültürünü yansıtmaya ve evrensel ahlâk ilkelerine yer vermesi bakımından Nizâmü'l-Mülk'ün Siyasetnâme adlı eserini Din Eğitimi'nde değerler eğitimi bağlamında incelemeye müsait gördük.

Zikrettiğimiz amaçlar doğrultusunda başladığımız araştırmamızın önemi ise bizzat Siyasetnâme adlı eserin hem Türk kültüründe hem de dünya kültürlerinde dikkate şayan bir eser olmasından ileri gelmektedir. Çalışmamız esnasında gördük ki eser ile sadece Türk tarihçiler değil dünya tarihçileri de ilgilenmiş, esere dair neşir ve tercüme faaliyetleri ile insanlığa katkı sağlamak istemişlerdir.